

KISALTMALARLA HABERLEŐME, BİLGİLENDİRME

Hamza ZÜLFİKAR

Çağımız artık kısaltmalarla, simgelerle yaşamayı gerektiriyor. Haberleşmede, bilgi edinmede kısaltmalar kullanılıyor. Gazetede bir haberi okurken sık sık karşımıza kısaltmalar çıkıyor. Bunun işaretler, simgeler boyutu da var. Artık *kg* görünce “kilogram”ı, *cm* görünce “santim”i, *m* harfini görünce “metre”yi anlıyoruz. Emekli, tabelasında SGK kısaltmasını görünce Sosyal Sigortalar Kurumunun kapısında olduğunu anlıyor. Trafik işaretleri bu yolda bizi epeyce eğitti, bizi gideceğimiz yola yönlendirdi.

Çoğu kez *mdf* örneğinde olduğu gibi *m d f* harflerinin hangi kelimeleri temsil ettiğini düşünmüyoruz. *mdf* mi *medefe* mi yazacağımız hakkında bilgimiz yok. Sözlükler, kılavuzlar da bize yardımcı olmuyor. “Ahşap parçacıkların yüksek ısı ve basınç altında sıkıştırılıp levha hâline getirilmiş, mobilyacılıkta kullanılan bir sanayi ürünü” demek olan bu kısaltmanın açılımı Medium Density Fiberboard bizi ilgilendirmemiş, ilgimizi çekmemiştir.

Ülkeye giren yabancı sermaye, dışa açılma sonucu birçok kuruluş adını, mal ve hizmeti temsil eden kısaltmalar dile girmeye devam ediyor. Bunların yazımı, telaffuzu sorun oluşturuyor. Bu gelişmelerle ilgilenmiyoruz. Bugünlerde şirket yöneticisi durumunda olan CEO kısaltması *si yo* olarak telaffuz ediliyor. BBC kısaltmasını zaten *bi bi si* diye okuyoruz. TV kısaltmasını *te ve* dedirtemedik; *ti vi* söyleyişi yaygın. Örnekleri artırmak mümkün. İMF yazıp *ay em ef* okumayı haklı bulanlar çok. Televizyon adlarını da zihnimize yabancı okunuşlarıyla yerleştirdiler. *Türk Dili* dergisinin bir sayısında yazmıştım; ilgili memur, benim *i se be ne* biçiminde telaffuz ettiğim ISBN kısaltmasını “*ay es bi en* numarası mı almak istiyorsunuz” diye düzeltmişti.

Elimize aldığımız gazetedeki haberleri okurken gözümüze AİHS, AİHM, UNDP gibi tanımadığımız bir sürü kısaltma geliyor. Basın; bizi okumada,

anlamada tasarrufa zorlarken bu kadar çok kısaltma karşısında insafa gelip kısaltmaların açılımını düzenli olarak vermiyor.

Sorun; yazılı bir metinde, harflerle temsil edilmiş, açılımını bilmediğimiz kurum, kuruluş, kitap, dergi, ülke, mucit, rütbe, unvan, dil, topluluk, proje adları, para ve ölçü birimleri veya özellik kazanmış çeşitli kelimelerin kısaltmalarındadır. HES, gazetelerde sık sık gözüme çarpan ama açılımının ne olduğunu bilmediğim bir kısaltmaydı. Araştırdığımda “Hidroelektrik Santrali” adının kısaltması olduğunu öğrendim.

Gazetede “OVP’ye göre cari açık... GSYH’ye oran olarak...” sözleriyle başlayan cümleler geçiyor. Alanı bankacılık olanlar, ticaretle meşgul olanlar, iktisatçılar bu kısaltmaların ne olduğunu muhakkak bilir. Ancak alan dışındaki olanların bu kısaltmalar hakkında herhangi bir bilgisi yoktur. Gazetelerde bazı insaf ve merhamet sahibi yazarlar bizim gibi mağdurları düşünüp bir defaya mahsus olmak üzere kısaltmanın açılmış biçimini, neyin kısaltması olduğunu haberin geçtiği sütunda yay ayrıç içinde veriyor. Ancak bu, basın mensupları arasında düzenli başvurulmuş kabul görmüş bir yöntem değil.

Gazetelerde, basılmış makale ve eserlerde bazen de resmî evrakta kısaltmalar daha sık göze çarpmaya başladı. Mahkeme ilanlarında geçen TAKS, KAKS muhtemelen taşınmaz bir mal ile ilgili kısaltmalar; ancak açılımını bilemiyoruz. TBMM, LPG veya bk. kısaltmasına gözümüz alıştığı için bu harflerin neyin kısaltması olduğunu düşünmemize, açılımını istemeye gerek kalmıyor. Her gün siyaset gündeminde yer eden AKP, CHP, MHP, HDP gazete okuyucularınca bilinen kısaltmalardır. KDV, THY, PTT, TV, MKYK kısaltmalarına da yabancı değiliz. Ancak CHP, MHP gibi siyasi parti adlarında, KKTC devlet adında, MKYK gibi kurul adında KDV, TV gibi kısaltmaların okunuşunda ve aldıkları eklerde sorun var. *ABD’deki* biçiminde yazılmış bir örneğe getirilen ek Türkçenin ses düzenine uygunken SSK, TDK veya TSK kısaltmalarına getirilen eklerde uyum gözetilmiyor. *SSK’li*, *TDK’nin*, *TSK’deki* olması gerekirken karşılaştığımız yazım *SSK’li*, *TDK’nun*, *TSK’daki* biçimindedir. Okunuşlar Türkçenin ses düzenine uymuyor; KDV, MKYK, TSK, SKK kısaltmalarında k ince telaffuz edilmesi gerekirken kalın sözlüyor. Ayrıca *ka ka te ce* değil *ke ke te ce* ve siyasi parti adlarında geçen *ha* telaffuzu *he* olmalıdır.

Birçok kısaltmayı artık yüklenmiş bütün anlamlarıyla bir kelime gibi okuyoruz. Durum ekleri getirilmedi bir sorun görmüyoruz. “TOKİ’nin evleri” diyoruz.

Telaffuzu *de je lik* olması gereken "... DJ'lik yaptığı gecede" örneğinde olduğu gibi kısaltmaya yapım eki getirmeye de yeni başladık.

Sık sık geçen AİHM'nin neyin kısaltması olduğunu düşünürken bir yerde "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi" biçiminde yay ayrıç içinde açılımına rastlıyoruz. Ancak bu kez de Avrupa'daki karşılığının ve kısaltmasının ne olduğu sorusu ortaya çıkıyor. Bunun tersi de söz konusu oluyor. Gazetede İngilizce kısaltması CENTCOM biçiminde geçiyor. İlgili haberde bunun açılımı "Amerika Birleşik Devletleri Merkez Kuvvetler Komutanlığı" biçiminde veriliyor. Kısaltmanın okunuşuna gelince bunu İngilizcenin ses düzenine göre okumak, söylemek zorunda kalıyoruz. Bir yandan da acaba bu haberi yazan CENTCOM'u nasıl telaffuz ediyor diye düşünüyoruz. Very Important Person sözünün kısaltmasında çıkar bir yol bulmuş ve bunu VİP okuyarak sorunu gidermişiz. Ancak UNDP kısaltmasında da aynı sorun var. Bunun özgün açılımı verilmiyor. "Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı" biçiminde Türkçeye çevirisi veriliyor. Telaffuzu bir başka sorun. Bir örnek Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*'ndan alalım. *Kılavuz*, UNICEF kısaltmasını şöyle veriyor:

UNICEF Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (United Nations International Children's Emergency Fund)

Bu durumda UNDP kısaltmasına da bunun gibi yer verilmeli, kısaltmalar sözlüğü hazırlayanlar bu biçime uymalıdır.

UNDP Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Development Programme) Gazetelerde sık sık geçip de kılavuzlarda bulamadığımız kısaltmaların sayısı bir hayli fazladır.

Bu arada UNICEF kısaltmasıyla ilgili bir açıklama yapmak zorundayım. Açılımında birlikte kullanılan *millet*, *ulus* dışında bu çeviride *uluslararası çocuklara...* sözü bana göre uygun bir çeviri olmamış. *Birleşmiş Milletler, Çocuklara Uluslararası Yardım Fonu* Türkçeye daha uygun düşer.

Elimize aldığımız her gazetede kısaltmalar okuma akışını kesintiye uğrattıyor. Kısaltmalara takılıyoruz. Basın mensupları arasında kısaltmalar ve bunların açılımıyla ilgili bir birlik, uygulanması gereken bir yöntem belirlenmemiş. Haber yazarı, yazıda geçen kısaltmanın ne olduğunu bildiğimizi tahmin ediyor. Ekonomi sayfasında veya teknik alanda, sağlık bilimiyle ilgili bir bilgilendirmede ilgilimizi çeken bir makaleyi, bir haberi okuyup anlamak istiyoruz. Kısaltmalar alan uzmanlarının bilebileceği şekilde sıralandığı için bunların neyi temsil ettiğini anlayamıyoruz. KLİMİK terimini gazetede gör-

düğümüzde bunun neyin veya hangi kuruluşun kısaltması olduğunu bilemiyoruz. *Türk Klinik Mikrobiyoloji ve Enfeksiyon Hastalıkları* adlı kuruluşun kısaltmasıymış. Sağlık bilimiyle ilgili bir kişi KLİMİK kısaltmasının ne olduğunu biliyor ama bu alan dışında olanlar, söz konusu kısaltma için sözlüklere veya *Yazım Kılavuzu*'na başvurmak zorunda kalıyor. Bazen de aranan kısaltma, eldeki kaynaklarda bulunmayabiliyor. Nitekim Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*'nda KLİMİK kısaltması bulunmamaktadır. Bu durumda doğrudan kısaltma konusunu alıp işleyen bir kılavuza bakalım. Kitaplığımdaki Cenap Güray'ın *Kısa Adlar Sözlüğü* var. Bu çalışmada da KLİMİK kısaltması alınmamış. Denebilir ki bu kitap yayımlandığında söz konusu sağlık kuruluşu henüz faaliyete geçmemişti. Sorun yukarıda zikrettiğimiz kısaltmalarla sınırlı değil; bugün gazetelerde ve bazı makalelerde gördüğümüz kısaltmalara yetişmek için özel olarak kısaltmalar üzerinde araştırma yapmak, bunları tek tek öğrenmeye çalışmak gerekiyor. AYM, AVM kısaltmasını artık öğrendik; “Anayasa Mahkemesi” ve “alışveriş merkezi” demek. Sırasıyla diğerlerini de öğreneceğiz ama kısaltmalar ve onlara gelen ekler Türkçenin kurallarına ve ses düzenine göre olmalı.

Meselenin başka boyutları var. *Yazım Kılavuzu*'nda yer almadığı hâlde OSTİM kısaltmasının ne olduğunu biliriz. Bilgimiz, harflerin hangi sözü temsil ettiğini bilmek şeklinde değildir. Burada OSTİM, Ankara'da bir sanayi bölgesi olmasıyla zihnimizde yer etmiştir. NATO gibi kısaltma harfleri birlikte bir kelime oluşturmuş, kısaltmanın açılımı ilginçimiz dışında kalmıştır.

Adında “Türk” sözü geçen yığınla kısaltma var. TZOB (Türkiye Ziraat Odaları Birliği), TÜĞİAD (Türkiye Genç İş Adamlar Derneği), TİM (Türkiye İhracatçılar Meclisi), TÜĞİK (Türkiye Genç İş Adamları Konfederasyonu), KALDER (Türkiye Kalite Derneği), TÜROFED (Türkiye Otelciler Federasyonu), TAFED (Türkiye Aşçılar Federasyonu), TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), TÜRKONFED (Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu) vb. Bunların birçoğu başvurduğumuz kaynaklarda bulunmamaktadır.

ASKON (Anadolu Aslanları İş Adamları Derneği) örneğinde olduğu gibi adında “Anadolu” geçen kısaltmalar da var. Dernek adlarında “iş adamları” sözü yaygın, TUYAD (Uydu Elektronik İletişim İş İnsanları Derneği) kısaltmasındaysa “iş insanları” sözü tercih edilmiş.

Kısaltmaların bir grubu Fransız, Alman ve özellikle İngiliz dillerinde yapılmış ve bunlar, o dillerden Türkçeye olduğu gibi aktarılmıştır. İcadı, yeniliği onlar ortaya koyduğundan adları da yabancıdır. Böylece kısaltma harf-

lerinin hangi kelimeleri temsil ettiği, Türkçe karşılığının ne olabileceği bizim için sorun hâline geliyor. Örnek olarak otomobil reklamlarında RBS, ACC, HDC birer üstün özellik olarak gösteriliyor. Anlamı, işlevi, açılımı hakkında gazetede bir bilgi yok. Özel olarak araştırdığımızda ACC “hız sabitleştirici” anlamında, HDC “eğim iniş kontrol sistemi”, RBS “radar destekli fren sistemi” olduğu görülüyor. Bu durumda İngilizce sözlüklere veya İngilizce kısaltmalar kılavuzlarına bakmak icap etmektedir.

Türk Dil Kurumunca yayımlanmış olan ve N. And Yüce tarafından hazırlanmış olan *Otomativ ve Hafif Araç Terimleri* adlı kaynağa bakıyorum; burada söz konusu kısaltmaların yalnızca İngilizce karşılıkları ve İngilizce açıklamalar verilmiş, Türkçe bir tanım yapılmamış. Örnek olarak HDC için “Hill descent control teriminin kısaltması” denmiş. Birçok terim sözlüğünde de durum böyle. Terim sözlükleri hazırlayanlar kendi meslektaşlarını göz önünde bulunduruyor.

Gazeteler; -örnek olarak *Habertürk-* FED kısaltmasının açılımını vermeyi gerekli görmüyor, Türkçeye çevirisini vermekle yetiniyor. Gazetede cümle şöyle geçiyor:

“Ancak akşam saatlerinde ABD Merkez Bankası (FED) Başkanı Janet Yellen’in faiz artırmada uzun süre beklemenin doğru olamayacağı...” Bu durumda FED harflerinin hangi kelimenin kısaltması olduğunu araştırmak zorunda kalıyoruz.

Kısaltmalara her yıl geçtikçe yenileri ekleniyor. YGS “Yükseköğretime Geçiş Sınavı”, OSD “Otomativ Sanayi Derneği”, TVF “Türkiye Varlık Fonu”. Yakın zamanda yapılan kısaltmalar da var. ÖSO “Özgür Suriye Ordusu”, SDG “Suriye Demokratik Güçleri”.

Yazımı *No* mu, *NO* mu, *Nu* mu, *nu* mu olan bu kısaltmalardan hangisini tercih etmeliyiz? Türk Dil Kurumu önce *nu.*, sonra da *no.* kısaltmasını doğru buldu.

Kısaltma “KOSGER aracılığıyla Mart ayı sonuna kadar piyasaya 103 milyar lira girecek” örneğinde olduğu gibi kelime hâline gelmiş. Böyle kelime durumuna gelmiş kısaltmalar örnekte görüldüğü gibi cümlede zarf olarak kullanılmış. Kısaltmanın cümlede özne, nesne görevinde kullanıldığı da oluyor.

Kısaltmalar; okuyucuya zaman kazandırmak, zamanını fazlaca çalmamak, hızlı okuma imkânı vermek gibi gerekçelerle yapılır. Yazara ayrılmış

sütunun tasarruflu kullanılması da gözetilir. Maliyeti düşürmek de bir amaçtır.

Kısaltmalarla ilgili uygulamaların başka boyutları var. Cümledeki yazım, *Suriye Demokratik Güçleri'nin (SDG)* biçiminde değil *Suriye Demokratik Güçleri (SDG)*'nin biçiminde olması gerekir. Diğer uygulamalardan bazıları şunlar:

Gazetelerde, “*Operasyon kapsamında E.Y., M.Ü., M.Y. Pakistan uyruklu A.J. gözaltına alınırken...*” biçiminde kısaltmaları var. Yazar, suç unsurunun aydınlanmadığı durumlarda kişi adlarının ve soyadlarının ilk harflerini kısaltarak veriyor.

Gazetelerden derlediğimiz kısaltmaların konuyla ilgili kaynaklarda, kılavuzlarda yer alması artık zorunlu hâle geldi. Bunların günlük gazetelerden seçilip açılımlarıyla kaynaklara dâhil edilmesi gerekiyor. Aşağıdaki tabloda verilen bir kısım kısaltma, karşılaştırma yapmak amacıyla hazırlanmıştır. Taramalarımızda *Türk* sözüyle başlayan ve birer millî kuruluş olan kısaltmalar tespit edilmiştir. Bunların kaynaklara girmesi gerekmektedir.

Gazetelerde sık geçen kısaltmalardan bir bölüm

Kısaltma	Açılımı	Yazım Kılavuzu ¹	K. Ad. S. ²
ACC (İng.)	Otomobilde uyarlanabilen seyir ayarı (Adaptive Cruise Control)	-	-
ABS (İng.)	Hâkimiyeti sağlayan, kilitlenmeyi önleyen fren sistemi (Antilock Braking System)	ABS	ABS
AHİD	Ankara'ya Hizmet Edenler Derneği	-	-
AR-GE	Araştırma Geliştirme	AR-GE	AR-GE
BOTAŞ	Boru Hatlarıyla Petrol Taşıma A.Ş.	BOTAŞ	BOTAŞ
CENTCOM	Amerikan Merkez Kuvvetler Komutanlığı (United States Central Command)	-	-
CEO	Şirket yöneticisi, tanıtıcısı (Chief Executive Officer)	-	-
FED	ABD Merkez Bankası (Federal Reserve Bank)	-	-
GSM	Mobil Cep Telefonu (Global System for Mobil Communication)	GSM	-

¹ TDK, *Yazım Kılavuzu*.

² Cenap Güray, *Kısa Adlar Sözlüğü*.

HDC (İng.)	İniş kontrol fren sistemi (Hill Descent Control)	-	-
HAVELSAN	Hava Elektronik Sanayi	-	HAVEL-SAN?
İBB	İstanbul Büyük Şehir Belediyesi	-	-
İEİS	İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası	-	-
KALDER	Türkiye Kalite Derneği	-	KALDER
KGF	Kredi Garanti Fonu	-	-
KLİMİK	Türk klinik Mikrobiyoloji ve Enfeksiyon Hastalıkları	-	-
MUDEM	Mülteci Destek Merkezi	-	-
ODD	Otomotiv Distribütörleri Derneği	-	-
OSTİM	Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi	-	OSTİM
ÖKK	Özel Kuvvetler Komutanlığı	-	-
RBS (İng.)	Radar Destekli Fren Sistemi	-	-
SGK	Sosyal Sigortalar Kurumu	SGK	-
SPK	Sermaye Piyasası Kurulu	SPK	-
TAFED	Türkiye Aşçılar Federasyonu-	-	-
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası	TCMB	TCMB
TESK	Türk Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu	-	TESK
TİM	Türkiye İhracatçılar Meclisi	TİM ?	TİM
TÜGİAD	Türkiye Genç İş Adalar Derneği	-	TÜGİAD
TÜGİK	Türkiye Genç İş Adalar Konfederasyonu	-	TÜGİK
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu	TÜİK	-
TÜRKONFED	Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu	-	-
TÜROFED	Türkiye Otelciler Federasyonu	-	-
TZOB	Türkiye Ziraat Odaları Birliği	TZOB	-
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Development Programme)	-	-
YHT	Yüksek Hızlı Tren	-	-

Özellikle Batı dillerinden çeşitli bilim ve sanat dallarıyla ilgili binlerce kısaltma çağımızda Türkçeyi tehdit ediyor. Bu bakımdan kısaltmalar, üzerinde en çok durmamız gereken bir konu hâlini aldı.

Basın mensuplarına sık sık ödüller veriliyor. Acaba ödül şartları arasında Türkçeyi gereği gibi kullanma; yazım kurallarına, kısaltmalara dikkat etme

gibi bazı ölçütler giriyor mu? Sanmıyorum. Şartnamelerde bunların birer madde olarak yer alması gerekir.

Beklentimiz, kısaltma kullanırken yazarın bir yöntem geliştirmesi, yazıda kısaltmanın ilk geçtiği yerde açıklımını vermesi, yabancı bir kısaltmaysa o dildeki karşılığını göstermesidir.

Kısalan kelimeler gibi cümleler de kısalmaya, daralmaya başladı; sanatlı söz söyleme devri kapandı. Anlatımda ne kadar kısırlaştığımızı, Yakup Kadri'nin, Refik Halit Karay'ın Reşat Nuri'nin eserlerini okurken anlayabiliyoruz. Bugünlerde Peyami Safa'nın Ötüken Yayınları içinde yayımlanmış *Din İnkılâp İrtica* adlı kitabını okuyorum. Bir paragraf tutan 34 kelimelik kurallı bir cümle. Bunun gibi 235 sayfalık kitabın cümleleri içinde anlatım bozukluğu bulmak zor.

Sorunları; yasalarla halletmeden dilde, yazımda, aksayan yönleri birlikte gidermeliyiz.